

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Milliyetçilik Bağlamında E. Gellner ve B. Anderson Karşılaştırması

Mustafa Kemal HALAMAN¹

ÖZET

Sosyal Bilimlerin üzerinde en çok tartıştığı kavramlardan bir tanesi de milliyetçiliktir. Yirminci yüzyılın ilk yarısından itibaren millet ve milliyetçilik çalışmaları akademik literatürde belirgin bir şekilde görünmektedir ve bu minvaldeki tartışmalar çerçevesinde kuramsal yaklaşımlar türetilmiştir. Bunlar primordialist (ilkçi), etno-sembolist ve modernist milliyetçilik kuramları şeklinde gruplandırılmaktadır. E. Gellner ve B. Anderson'ın geliştirdikleri millet ve milliyetçilik kuramı; endüstriyel devrim, kentleşme, okuryazarlık, kültür, kapitalizm, iletişim araçları, ulus devlet gibi olgularla modernist milliyetçilik kuramına karşılık gelmektedir. Bu makale, E. Gellner ve B. Anderson'ın millet ve milliyetçilik kavramlarının hangi şartlarda oluştuklarına dair görüşlerini ve milliyetçiliğin-ulusçuluğun ne olduğuna dair fikirlerini karşılaştırmalı bir şekilde konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anderson, Millet, Gellner, Sanayileşme, Milliyetçilik

Comparison of E. Gellner and B. Anderson in the context of Nationalism

---

ABSTRACT

Nationalism is one of the most discussed item in social sciences. Since the beginning of the first half of 21th century; studies of nation and nationalism appeared prominently in the academic literature and theoretical approaches have been derived within the framework of discussions of this circumstance. These are grouped into primordialist, ethno-symbolist and modernist theories of nationalism. Nation and nationalism theory developed by E. Gellner and B. Anderson; corresponds to the modernist theory of nationalism with phenomena such as industrial revolution, urbanization, literacy, culture, capitalism, communication tools, and the nation state. This article comparatively deals with E. Gellner and B. Anderson's views on the conditions under which the concepts of nation and nationalism are formed and what the nationalism is about.

Keywords: Anderson, Nation, Gellner, Industrialization, Nationalism

---

¹ Doktora öğr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
halamanmustafakemal@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9126-9811.

GİRİŞ

Yirminci yüzyıl sonrasındaki millet ve milliyetçilik üzerine akademik araştırmalar sosyal bilimlerin gelişiminde oldukça önemlidir. Milliyetçiliğin birçok yönü ve diğer disiplinlerle olan ilişkileri araştırmaların odak noktalarından bir tanesi olmasını beraberinde getirmiştir. Bu minvalde devletlerarasındaki ilişkilerin ya da devlet güdümlü toplulukların/toplumların kendi içlerindeki farklılıkları konusunda ve milletlerin diğer kendileri dışındaki milletlerle olan münasebetlerinde milliyetçilik birincil etkenlerden görülmüştür. Milliyetçilik bu çerçevede birçok olumsuzluğun kaynağı addedildiği gibi aksine bir şekilde kutsal bir obje gibi de değerlendirilmektedir (Akıncı, 2014: 132). Bilhassa I. Dünya Harbî sonrasındaki milliyetçilik çalışmaları, teoriler bağlamında yoğunlaşmıştır ve bu çerçevede millet ve milliyetçilik arasındaki ilişki sorgulanmıştır. Bu dönem öncesinde milliyetçilik kuramsal çerçeve dışında daha çok ahlakî dürtülerle, iyi ya da kötü yanları üzerine tartışılmıştır. II. Dünya Harbî sonrasında ise sömürge imparatorluklarının çözülmesinin etkileriyle, yeni milliyetçilik perspektifleri çıkmıştır ve bu bağlamda kuramsal milliyetçilik çalışmaları 1960'lardan sonra yoğunlaşmıştır (Özkırımlı, 1999: 26).

Milliyetçilik tartışmalarında genel itibariyle üç dönemden söz edilmektedir ve bu dönemler modernleşme çerçevesinde milliyetçilik akımına kuramsal etki etmiştir. I. Dünya Harbî öncesi, 1918-1945 ve 1945 sonrası (Özkırımlı, 1999: 28). I. Dünya Harbî sonrasında bürokratik devlet, teritoryal ve siyasî sınırların çizilmesindeki etkililiğinin yanında meşruiyetini cisimleştirdiği milletten türetmiştir (Smith, 1994: 257). 1945 sonrasındaki klasik milliyetçilik tartışmalarının ötesinde modernist milliyetçilik kuramı bu dönemle birlikte gelişmiştir. Özellikle 1990'lardan sonraki dönem için milliyetçilik yaklaşımlarının modernleşme çerçevesinde okunduğu bir gerçekliktir ve olgunluk dönemidir. Buna göre milliyetçilik fikrinin çıktığı on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllar, milliyetçiliğin akademide araştırıldığı ilk dönem (1918-1945), gelişimin sürdürüldüğü ikinci dönem (1945-1990) ve 1990'larla milliyetçiliğin yeni boyutlara taşındığı dönem oldukça önemlidir (Özkırımlı, 1999: 29). Ki 1960'lı yılların ortalarına kadar milliyetçilik çalışmaları, milliyetçilik tanımlamalarından ötede, milliyetçilik türlerini belirlemek üzere yoğunlaşmıştır (Erdoğan, 2018: 230). E. Gellner, E. J. Hobsbawn, Anthony D. Smith, Benedict Anderson gibi kuramcılar geliştirdikleri milliyetçilik tartışmaları mezkûr dönemde kavramı olgunlaştırmıştır. Buna göre milliyetçilik ve modernleşme mezkûr kuramcılar tarafından birlikte kullanılmıştır (Arslan, 2015: 395). Millet ve milliyetçilik bağlamında hangisinin hangisini yarattığına yönelik sorunsala endüstrileşme, merkezileşen ülke idareleri (devlet), kentleşme gibi modernleşmenin etkileri ve sonuçlarıyla milliyetçiliğin milleti oluşturduğu fikri modernist milliyetçilik kuramcılarının çoğunluğundaki yaklaşımdır (Yahşi, 2017: 703). Yani modernist milliyetçilik kuramına göre milletlerin milliyetçilikleri yarattığına yönelik fikir eleştirilmektedir; milletler milliyetçiliklerden çıkmıştır. Modernist milliyetçilik kuramı, milletlerin geçmişin doğal birimleri

olduğunu savunan primordialist milliyetçilik yaklaşımlarına karşı bir antitez gibi de değerlendirilebilir. Etnik kimliği, “konuşma yeteneği, koku alma, görme duyuları ya da cinsiyet kadar doğal bir parçamız” gibi addetmek primordialist (ilkçi) milliyetçilik kuramına özgüdür (Özkırmı, 1999: 78). Milli yahut etnik kimlik mezkûr kurama göre akışkan olmadığı kanısına göre temellendirilir ve bu çerçevede modernist milliyetçilik kuramının millet ve milliyetçilik tasavvurundaki hareketliliğinin aksine bir kavramsallaştırma vardır. B. Anderson, milliyetçilik kuramcılarının birçok kavramsallaştırmalarının olduğunu ancak buna rağmen kendi içerisinde paradokslar barındırdığını düşünmektedir. Milliyetçiliğin politik olarak diğer ideolojilerden ya da akımlardan üstün olduğunu belirtmekle birlikte, düşünbilim noktasında düzeyini diğer disiplinlere göre aşağılarda görmektedir (Arslan, 2015: 395). Bu minvalde örneğin milliyetçiliğin Thomas Hobbes (1588-1679), Alexis Tocqueville (1805-1859), Karl Marx (1818-1883) ya da Max Weber (1864-1920) gibi beynelmilel düşünürleri yoktur (Arslan, 2015: 396). İlkçi milliyetçilik kuramının millet olgusunu politik ve sosyal meselelerden soyutlayarak kavramsallaştırmasına modernist ve etno-sembolist milliyetçilik kuramları eleştiriler yöneltmiştir. İnsanlara ait dil, kan bağı, din gibi unsurlar bir paradigma yahut kimlik oluşumundaki birincil önemde olsalar da insanların kendi toplulukları dışındaki topluluklardan ya da siyasî, iktisadî vb. etkenlerden etkilenmemesi çok da gerçekçi değildir (Altunoğlu, 2010: 7). Anthony D. Smith bu bağlamda milli kimliklerin temel özelliklerini şu şekilde belirtmektedir; bir toprak parçası/yurt, ortak mitler ve bellekler, kamu kültürü, toplumun bütün fertleri için ortak yasal hak ve ödevler, toplumun fertlerinin ülkelerinde serbest bir şekilde hareket edebilmeleri için ortak bir ekonomi (Smith, 1994: 31). Anthony D. Smith’e göre millet, “Tarihî bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihî belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı” olarak tanımlanabilir (Smith, 1994: 32). Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere millet kavramı oldukça karmaşık ve soyut bir doğanın ürünüdür. Etno-sembolist milliyetçilik kuramcısı Anthony Smith gibi milletlerin ve milliyetçiliklerin ne oldukları ya da ne olmadıkları on sekizinci yüzyıldan itibaren entelektüellerin araştırdıkları konulardandır. Millet ve milliyetçilik yaklaşık iki yüzyıllık dönemde endüstrileşme, iktisat, hukuk, meslekî sınıflar, ulus devletler, okuryazarlık, kültür, devletlerarası ilişkiler, kentleşme vb. modernleşme terminolojisindeki gelişmelerle farklı boyutlara ulaşmıştır. Modernleşme parametrelerinin, milliyetçilik bağlamında değerlendirilmesi modernist milliyetçilik kuramını temellendirir. Milliyetçiliği modernleşme ile birlikte okumak, yukarıdaki terminoloji ile ilişkilendirmek, modernleşme ve milliyetçilik parametrelerini birbirine bağlamak demektir. Modern çağdan önceki dönemlerde idare edenlerin milliyetlerinin bir önemi yoktur. Adil, merhametli ve dürüst oldukları ya da olmadıkları idare edilenleri ilgilendirir. Ancak modernleşme ile birlikte, milletlerin, milliyetçiliklerin doğduğu çağlarda durum başkalaşmıştır. Buna göre milliyetçilik için modern dönemlere özgü, sosyolojik bir gereklilik demek çok da yanlış değildir (Özkırmı,

1999: 151). Milliyetçilik tartışmaları bugüne değin bu bağlamlar çerçevesinde tartışılmıştır, ancak ortak bir milliyetçilik tanımlaması da yoktur. Walker Connor'a göre milletlerin ve milliyetçiliklerin tartışılmasında "terminolojik kaos" vardır, bu terminolojik kaos çözümlenmedikçe, kavramların idrak edilmesini beklemek doğru değildir (Erdoğan, 2018: 229). Örneğin, milliyetçilikler birleştirici, dağıtıcı, saldırgan ve modern başlıklar altında Louis Snyder tarafından kategorileştirilmiştir (Akıncı, 2014: 135). Yine Carlton Hayes milliyetçilikleri hümanist, geleneksel, jakoben, liberal, birleştirici ve iktisadi milliyetçilikler olarak gruplandırmaktadır (Akıncı, 2014: 135). John Plamenatz'a göre ise iki tür milliyetçilik vardır: Batı tipi ve Doğu tipi milliyetçilik. Sık sık politik şekillere bürünmekle birlikte mezkûr iki tip milliyetçilik J. Plamenatz'a göre kültürel bir olgudur (Akıncı, 2014: 135). Milliyetçilik, bugünlere değin yurttaşlık, etnosentrizm, şovenizm, popülizm, emperyalizm vb. kavramlarla daha da genişlemiştir ve bunun yanında; millet, ırk, ırkçılık, milliyet, etnisite gibi terimlerin birbirlerinin yerine kullanılmasından ötürü ontolojik bir belirsizliğe bürünmüştür (Ertan ve Örs, 2018: 41). Bu minvalde E. J. Hobsbawm, indirgemeci milliyetçilik yaklaşımlarının doğru olmadığını belirtmektedir. Milliyetçiliği politik, kültürel ya da çok daha ötede bir görünüme indirgemek mümkün değildir (Hobsbawm, 1993: 22). Bütün bu belirsizliklere rağmen, çoğu düşünürün üzerinde hemfikir olduğu kanaat, milliyetçiliğin modern bir olgu olduğudur. Buna göre on sekizinci yüzyılda "Alman" olmakla, bugün "Alman" olmak ilkçi-özcü milliyetçilik kuramcılarına göre iddia edilebilir bir şeydir; ancak milliyetçiliği modern bir olgu olarak görenler için mezkûr iddia gerçeklik içermemektedir (Ertan ve Örs, 2018: 47). Modernlik kavramı ile birlikte eşgüdümlü bir şekilde kullanılan milliyetçilik, Fransız Devriminin öğretici ve ilerici karakteriyle birlikte tanımlanırken, sonraları bu durum kendi içerisinde değişiklikler içermiştir. Bu minvalde milliyetçilik, evrensel değerlerden uzaklaşırken, baskıcı-dominant yönünü azınlık topluluklar üzerinde yoğunlaştırmıştır (Karakaş, 2006: 59). Buna göre milliyetçiliğin süreç bağlamında okunduğunda oldukça dinamik ve değişken bir olgu olduğu gerçeği birçok araştırmacının yaygın kanaatidir (Uzun, 2003: 142). İki yüzyılı aşkın süredir milliyetçiliğin modern politikayı şekillendirme güdümü içerisinde barındırdığı dominantlık ve değişkenlik bağlamında okunabilir (Heywood, 2016: 207). Milliyetçilik değişik zamanlarda ilerlemeci ve gerici, demokratik ya da antidemokratik, ya da rasyonel ve irrasyonel biçimlere bürünebilmiştir (Heywood, 2016: 208).

Bu kısa girizgâhla birlikte makale, modernist milliyetçilik kuramcıları Ernest Gellner ve Benedict Anderson'ın uluslar ve ulusçuluk paradigmalarını derinlemesine bir şekilde konu edinmektedir. Makalenin son kısmında teorisyenlerin kuramları karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmiştir.

1. ERNEST GELLNER'İN ULUSLAR VE ULUSÇULUK KURAMLARI

Yukarıda da değinildiği gibi uluslar ve ulusçuluk teorileri yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren metodolojik bir şekilde yoğunlaşmıştır. E. Gellner tarafından

mezkûr yüzyılda yayımlanan “Uluslar ve Ulusçuluk” adlı çalışmada bu yoğunlaşmanın örneklerinden bir tanesidir. E. Gellner’ı diğer ulusçuluk teorisyenlerinden ayıran en önemli özelliği, ulusçuluğu endüstrileşme üzerinden okumasıdır. Bu minvalde E. Gellner’a göre ulusların ve ulusçuluğun oluşumundaki etkiler sanayi devrimi sonrasında içermektedir. E. Gellner, ulusçuluğun tarımsal ve dinî topluluktan endüstriyel topluma bir geçiş olduğunu iddia etmektedir (Aksakal, 2011: 53). 1964’te yayımlanan ve bir dizi makaleden oluşan “Thought and Change” kitabının ulusçuluk kısmındaki fikirlerini “Uluslar ve Ulusçuluk” adlı kitapta genişleten E. Gellner, mezkûr kitabında ulusçuluğu şu şekilde tanımlamıştır: “Ulusçuluk temelde siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilkedir” (Gellner, 1992: 19). E. Gellner, bir duygu veya akım olarak ulusçuluğun en iyi bu şekilde tanımlanabileceğini düşünür. Ulusçu duygunun kaynağını ise bu ilkelere bağlılık ölçüsündeki yansımalarından değerlendirir (Gellner, 1992: 19). E. J. Hobsbawm da E. Gellner’in tanımladığı gibi milliyetçilik terimini politik birim ile milli birimin uyumluluğunu öngören bir ilke olarak görmektedir (Hobsbawm, 1993: 37).

E. Gellner, yerküredeki birçok etnik grubun potansiyel ulus addedilebileceğini, ancak mezkûr etnik gruplardan bütünün ulus olamayacağını iddia etmektedir. Çünkü E. Gellner’a göre her ulusun bağımsız ve özerk siyasal birim kurabilmesi olanak dışıdır (Gellner, 1992: 21). Bu noktada alt kültürlerin ya da unsurların ulus-devletlerini kurma gayeleri bir problematiktir. Ulusçuluğun bugünlere değin birincil zaatlardan bir tanesi bu gerçekliktir. Ancak bu noktada E. Gellner’ın ulusçuluk tanımındaki iki ögesinden bir tanesi olan siyasal birim yani devlet, kültür birliğinin ve türdeşliğin oluşumundaki kaynaktır. Ulusçuluğun devlet ve ulus üzerinden geçinebilir olduğunu savunmaktadır ve Max Weber’in “Devlet, toplumda meşru şiddetin tekeli elinde bulunduran aygıttır” görüşünü, merkezileşme bağlamında okumaktadır. Devlet, E. Gellner’a göre ancak işbölümünün olduğu toplumlarda varlığını sürdürebilir. İnsanlık tarım öncesi, tarım ve sanayileşme dönemlerinden geçmiştir. Avcı ve toplayıcı topluluklar, devleti oluşturan siyasal işbölümleri için oldukça küçüktürler. Bundan ötürü mezkûr toplumlarda devlet gereksinimi yoktur (Gellner, 1992: 25). E. Gellner, tarım öncesi toplumdan tarım toplumuna geçişle birlikte devletin görülmeye başladığını ancak bunun da bir zorunluluk olduğunu belirtir. Endüstri çağı öncesindeki yüzyıllarda politik milliyetçiliğin eksiliğine değinir ki, mezkûr milliyetçilik devlet olarak algılanabilir (Gellner, 2013: 220). Devlet, sanayileşmeyle birlikte bir zorunluluk gibi algılanır ve bu dönemde bile anarşizm ve Marxizm gibi toplumsal düşünce geleneklerinin devletin varlığının gerekmediğini iddia etmeleri yanlıştır. Bu konuda E. Gellner şunları belirtmektedir:

“Sanayi düzeninde bile, veya özellikle bu düzende, hiç değilse uygun koşullarda veya zamanla birlikte oluşacak koşullarda, devletin gerekmediğini ileri süren, anarşizm ve Marxizm gibi toplumsal düşünce gelenekleri olmuştur. Bu iddiayı kuşkuyla karşılamamamızı gerektiren açık ve güçlü nedenler de mevcut: Sanayi toplumları aşırı derecede büyüktür ve alıştıkları (veya alışmayı hararetle istedikleri) yaşam düzeyi için

inanılmayacak kadar karmaşık bir genel işbölümü ve işbirliğine bağımlıdırlar. Bu işbirliğinin bir kısmı uygun koşullarda kendiliğinden gerçekleşebilir ve merkezi yaptırımlara gerek kalmaz. Ancak tümünü bu şekilde ebediyen kendiliğinden herhangi bir zorlama ve denetim olmadan geliştireceğini düşünmek, inanırlılığının sınırlarını hoşgörülemez ölçüde zorlamak olur. Demek ki, ulusçuluk sorunu devlet olmadan ortaya çıkmamaktadır” (Gellner, 1992: 26).

E. Gellner’a göre ulusun tanımlanması yukarıda değinilen devlet tanımlanmasına görece daha karmaşıktır. Örneğin bir antropolog, kabilelerin özünde bir devletin küçük bir şekli olmadığını ve devlet olmadan da kabilelerin çeşitli şekillerde örgütlenebileceğini açıklayabilir. Hâlbuki ulus için bu savlar geçerli değildir. Bir insanın ulusunun olmadığını düşünmek ya da iddia etmek muhayyel aklı çok daha zorlamaktır (Gellner, 1992: 26). E. Gellner, ulusların devletler gibi şartlara bağlı bir şekilde oluştuklarını iddia eder. Yani evrensel bir zorunluluk çerçevesinde uluslar doğmazlar, şartlara göre temeyyüz ederler. Bu minvalde, koşullara bağlı olarak oluşan ve zamanımızda geçerliliği evrensel bir şekilde içselleştirilen ulus nedir? E. Gellner, “Uluslar ve Ulusçuluk” kitabında şu şekilde iki ulus tanımlamasında bulunur:

1. “İki insan ancak ve ancak aynı kültürü paylaşıyorlarsa aynı ulusdan sayılırlar. Kültür burada bir düşünceler, işaretler ve çağrışımlar, davranış ve iletişim biçimleri sistemi anlamına gelmektedir.”

2. “İki insan ancak ve ancak birbirlerini aynı ulusun üyeleri olarak tanıyorlarsa aynı ulusa mensub demektirler. Bir başka deyişle ulusları insanlar yaratır; uluslar insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünüdür. Bir grup insan, diyelim ki, bir ülkenin sakinleri veya belli bir dili konuşan insanlar, ancak aynı gruba mensup olmalarından dolayı birbirlerine karşı bazı ortak hak ve görevleri olduğunu kesinlikle kabul ettikleri takdirde bir ulus olabilirler. Onları ulus yapan birbirlerini aynı grubun üyeleri olarak tanımış olmalarıdır, yoksa kendilerini grubun dışında kalan üyelerden ayıran herhangi bazı ortak özellikler değil” (Gellner, 1992: 28).

E. Gellner’in bu iki ulus tanımından bir tanesi kültürel bir diğeri ise iradi duruma ilişkindir. John Stuart Mill’in *Considerations on Representative Government* (1861) adlı kitabında ulusu birbirleri arasında yakınlık hissi olan insan grubu olarak açıklaması, E. Gellner’la örtüşmektedir (Özkırımlı, 1999: 39).

Tarım çağındaki toplumlardaki okuryazarlığın sanayi dönemindeki toplumlara görece çok daha az olduğu bir geçektir. E. Gellner, tarım çağındaki okuryazar idareci sınıfın, toplumun diğer katmanlarından yani köylülerden/üreticilerden ayrıldığını belirtmiştir. Tarım toplumunda üst okuryazar yöneticiler, ayrıcalıklı konumlarını sürdürmek gibi bir politika gütmüşlerdir. Örneğin, bu toplumlarda dini ayinlerin günlük halk dilinden ayrı olması, ruhban sınıfın okuryazarlıkla birlikte toplumdaki kategorik uçurumu derinleştirmiştir (Gellner, 1992: 36). Eşitsizlikler dışsallaştırılarak toplumun alt unsurlarına mutlak ve belirgin bir şekilde yansıtılmıştır. Yani tarım çağındaki toplumun eşitsizlikleri doğal algılanmalıdır, bu çerçevede makbul

görülmektedir (Gellner, 1992: 37). E. Gellner, ruhbanlar, asiller ya da idareci üst tabaka arasında ancak yatay geçişkenliklerin olduğunu ve bir diğer şekilde alttan üstte doğru dikey bir geçişkenliğin tarım toplumunun doğasına aykırı olduğunu ve bu hiyerarşinin ulusçuluk için olumsuzluklar doğurduğunu iddia eder (Aksakal, 2001: 55). Eric Hobsbawn da sanayi öncesi dönemin deneyim, gelenek, mantık ve ahlâk olarak kapitalist ekonomiden oldukça farklı olduğunu belirtmektedir. Örneğin, sanayi öncesinin işçisi, Tanrı'nın kendisine uygun gördüğü toplumsal düzeyde konfor olarak görülebilecek ne ise ondan yaralanabilecek kadar para kazanmak istediği ölçüde, maddi özendiricilere karşılık veriyordu. Yani bir yeterlilik vardı, ötesine ait bir fikir yoktu (Hobsbawn, 2008: 81). Max Weber'e göre bu "gelenekçilik" olarak adlandırılması gereken davranışa örnektir. Çünkü insan yaşamak, alıştığı gibi yaşamak ve bu şartların devamlılığını oluşturacak kadar kazanmak ister (Weber, 2019: 30).

E. Gellner'a göre endüstrileşme dönemi bir noktada yukarıda değinilen tarım toplumunun noktalanması demektir. Modernist milliyetçilik kuramının bir diğer önemli teorisyeni Eric Hobsbawn da *Age of Extremes The Short Twentieth Century 1914-1991* adlı kitabında sanayileşmenin tarım toplumlarının dönüşümlerine olan etkilerini oldukça çarpıcı bir şekilde okurlarına aktarmıştır (Hobsbawn, 2014: 387-431). *Industry and Empire* adlı kitabında ise E. Gellner'in endüstrileşme konusundaki temel argümanlarına benzer bir şekilde sanayileşmenin, insanlar arasında yeni bir iktisadi ilişki türünü, yeni bir üretim sistemini, yeni bir yaşam ritmini, yeni bir toplumu ve yeni bir çağı oluşturduğunu belirtmektedir (Hobsbawn, 2008: 60). Kitabın bir bölümünde J.Kuczynski'den aktardığı kısım sanayileşmenin toplumun dinamiklerini dönüştürmesine iyi bir örnektir:

“Sanayideki Ortaçağ yasaları ve sınırlamaları ani bir sele kapılmışçasına yok oldular ve devlet adamları ne kavrayabildikleri, ne de izleyebildikleri bu muhteşem olay karşısında şaşırıp kaldılar. Makine uysal bir şekilde insanın hizmetine girdi. Ancak, makineler insanın gücünü gölgede bıraktıkça, sermaye emeğe karşı zafer kazandı ve yeni bir tür serflik yarattı... Makineleşme ve son derece ayrıntılı işbölümü, kitlelerden beklenen gücü ve zekâyı azaltır, rekabet de bunların ücretlerini asgari geçimlik düzeye indirir. Araları giderek kısılan, piyasalardaki mal fazlalığı krizlerinde ücretler bu asgari geçimlik düzeyinin de altına iner. İş çoğu kez bir süre için tümüyle durur... Ve perişan bir insan kitlesi açlık ve her türlü yoklukla karşı karşıya kalır (Kuczynski, 1964: 178 aktaran Eric Hobsbawn).

Bu iktibaslardan anlaşılacağı üzere sanayileşmenin toplumlardaki dönüşümlere olan etkileri E. Gellner'in görüşleriyle benzerlikler içermektedir. E. Gellner, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllardaki endüstrileşmenin bir Alman, bir Rus, bir Japon gibi bireyleri milli kimlikleriyle endüstrileştirdiğini iddia ediyordu. Çağın evrensel perspektifinin yerine milliyetçiliklerin ikame olmasını bu gelişmelerle ilişkilendiriyordu (Gellner, 2013: 72).

E. Gellner sanayileşme döneminin, tarım toplumunu noktaladığı kadar, devlet, ulus ve ulusçuluk gibi kavramları geliştirdiğini düşünür. Milyonlarca insanın kentlere yığılmasından dolayı ortak bir kültür, yeni bir örgütlenmenin gerekliliği devlet güdümünde ulusçuluğu doğurmuştur (Aksakal, 2001: 57). Sanayi toplumunun kökenlerinin halen bilimsel olarak tartışıldığını belirten E. Gellner bu noktada Max Weber'in *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı kitabına değinmektedir. E. Gellner'a göre, kapitalizmin ruhunun doğuşuna yönelik M. Weber'in spekülâtif önermeleri oldukça derinliklidir ve bir o kadar önemlidir ancak daha da değerli olan yeni toplumsal düzeni oluşturan farklı nitelikler üzerine açıklamalarıdır (Gellner, 1992: 48). M. Weber, mezkûr kitabında kapitalizmin akılcılık ve ahlak öğretilerini anlatmaktadır. Bu minvalde kapitalizm döneminde ahlak öğretilerinin yalnızca ticarî faaliyetleri içermediğini, dışa vurulan bir *ethos* olduğunu belirtir (Weber, 2019: 23). M. Weber'e göre, kapitalizm özel bir anlamlılık içinde okunmalıdır ve konuşulan şey Batı Avrupa ve Amerikan kapitalizmidir. Kapitalizm Çin'de, Hint'te, Babil'de, Antik çağda ve Ortaçağda da vardır ancak mezkûr çağların kapitalizmde kendine özgü *ethos* eksiktir (Weber, 2019: 23). Eric Hobsbawn da kapitalizm ve burjuva toplumu için dünyayı dönüştüren bir *mabud* gibidir der (Hobsbawn, 2014: 268). 1917'ye değin yegâne model olduğunu, 1917'den sonra ise Sovyet komünizminin, alternatif bir model oluşturduğunu iddia eder ancak bu modelinde birkaç özellik dışında kapitalizmle benzerlikler içerdiğini de belirtir (Hobsbawn, 2014: 268).

E. Gellner, sanayi toplumu için kendiliğinden sürekli büyüyen ve bu özelliğinden beslenen tek topluma dayanan bir organizma demektedir. Bu karakteristikle ilerlemenin ve gelişmenin birlikte bir ideal olarak temeyyüz ettiği ilk toplumun, sanayi toplumu olduğunu iddia etmektedir (Gellner, 1992: 52). Endüstri toplumunda bir standartlaşma vardır ve bu standartlaşma iş bölümleri için gereklidir, meslekî geçişkenliklerin çekirdeğini oluşturur (Malesevic ve Haugaard, 2007: 171). Tarım toplumunda da bazı durumlarda değişiklikler yaşanmıştır ancak bu değişiklikler belirli bir sistematığın ürünü değildir ya da süreklilik içerisinde gerçekleşmemiştir. Bu çıkarımdan E. Gellner, ulusçuluğun karmaşık ve sürekli, zincirleme ilişkiler içerisinde değişen belirli bir iş bölümünden kaynaklandığını düşünmektedir (Gellner, 1992: 55). Bu süreklilikle birlikte artan verimlilik iş bölümünün yalnızca karmaşık değil, değişken olmasını da öngörür. Gerek ekonominin kendisinin gerekse de sistemin içindeki mesleklerin değişimlerinden kaynaklı belirli sonuçlar çıkmaktadır (Malesevic ve Haugaard, 2007: 170). E. Gellner bu sonuçlara göre sanayi toplumundaki insanların yaşamları süresince hareketlilik içerisinde olacaklarını ve mevkilerinin değişebileceğini belirtir. Tarım dönemindeki toplulukların statülerinin doğuştan geldiğini belirtir; modern topluma geçmekle bu durum eskide kalmıştır (Aydın, 2018: 236). Modern toplumların eşitlikçi oldukları için hareketli olmadıklarını, hareketli oldukları için eşitlikçi olduklarını iddia eder. E. Gellner bu noktada şunları belirtmektedir:

“Sürekli bir biçimde sandalye kapmaca oyununa mahkum olan bir toplum, sahip olduğu sandalyeler arasında mevki, kast veya tabakaların birinden öbürüne geçişi engelleyen derin barikatlar inşa edemez. Bu durum hareketliliğe mani olacak ve hareketliliğe alışık toplumda dayanılmaz gerilimlere yol açacaktır. İnsanlar korkunç eşitsizliklere, ancak sabit ve töreyle kutsallaştırılmışsa katlanabilir. Ne var ki çılgınca hareketli bir toplumda törenin hiçbir şeyi kutsallaştıracak vakti yoktur. Taş yerinde ağırdır; yuvarlanan bir taş gibi hareketli toplumda başının üstünde tabakalaşmayı kutsal kılacak bir haleyi taşıyacak durumda değildir” (Gellner, 1992: 56).

E. Gellner, sanayi toplumunda saban sürmek, ekin biçmek, harman dövmek gibi geleneksel toplumlardaki çalışma şekillerinin olmadığını, kömür ocakları gibi doğal madenlerin işlenmesinde insan gücünün kullanıldığı kısımların endüstrileştirildiğini belirtir (Gellner, 1992: 72). Bir anlamda çalışmak fiili bile modernleşmeyle -ki E. Gellner, modernleşme ve endüstrileşme kavramlarını birbirine oldukça yakın kullanır- farklı anlamlara karşılık gelmiştir. Okuryazarlık, ortak kültür, muvazene için devlet, ulusçuluk politikaları üretmelidir ve ulusçuluk, bu minvalde sanayi toplumunun gereksinimlerini karşılamak için çıkmıştır. Endüstrileşmenin çok da uzun bir geçmişinin olmadığı gerçeği üzerinden denilebilir ki, ulusçuluk insan ruhunun derinliklerinde ya da sanayileşme öncesi toplumlar içerisinde yoktur. Sanayi çağının yukarıda değinilen genel özellikleri bir noktada evrensel okuryazarlık, rakamsal veriler, teknik ve umumi anlamdaki gelişmişlik için örgün eğitimin olmasını gerekli kılar. Bu da sanayi toplumunda devletin örgün eğitimle ortak kültür oluşturması bağlamında okunabilir. Sanayi toplumunu geleneksel toplumdaki farklılaştıran diğer özellik bu merhalede bireyin örgün eğitimle kimlik edinmesi ya da statüsünün belirlenmesidir. Sanayi çağında örgün eğitimin evrensel bir kural olduğu gerçekliktir. Ortak kültüre ulaşabilmek için bir noktada örgün eğitimin kullanıldığını iddia etmek çok da yanlış değildir. Kültürün etkinliği çok daha genişlemiştir ve artık sadece toplumun ahengi için meşruiyet kaynağı gibi algılanmamalıdır. Kültür, yaşam için gerekli su ya da hava gibi toplumun üyelerinin içselleştirdiği asgari ortak bir atmosferdir (Gellner, 1992: 77). Bu atmosferin ortak bir kültür ya da üst kültür olmasında devletin yükümlülükleri vardır. Özel okullar ya da dini örgütler devletin murakabesine tabiidir. Genel manada eğitimin bir köy ürünü olduğu ya da kabileler tarafından şekillendirildiği dönemler sanayi çağından önceki dönemlerdedir. Bu minvalde modern insanın -sanayi toplumu insanının- artık bir krala ya da dini akidelere değil, ortak kültüre sadakat göstermesi beklenir (Gellner, 1992: 74). Okuryazarlık ve ortak kültürün gerçekten etkin olmasını ise devletin kontrolünde görmektedir. Bu konuda şunları belirtmektedir:

“Geçmişte zayıf, tesadüfi, değişken, gevşek ve çoğunlukla da asgari düzeyde bir ilişkiye sahip bulunan devlet ile kültürün artık birbirleriyle bağlantılı olmaları gerektiğine işaret eden temel ipucu yerel topluluk dışında toplumsallaşma zorunluluğudur. Bu artık kaçınılmaz olmuştur. İşte ulusçuluğun anlamı ve ulusçuluk çağında yaşamamızın nedeni budur” (Gellner, 1992: 78).

E. Gellner, sanayileşme çağına geçmekle birlikte ulusçuluk çağının da beraberinde geldiğini, sanayi toplumundaki örgütlenmelerin ulusçuluk kadar diğer konularda da gelişmeler içerdiğini belirtmektedir. Bu da özellikle erken sanayileşme döneminde, kentlerdeki nüfus yoğunlukları, iş göçü ve kapalı toplulukların küreselleşen bir ekonomi ve merkezileşmiş bir politik yönetimle karşılaşmalarıdır. Bununla birlikte ulusçulukla sömürgeleşme ve sömürgeleşmekten kurtulma süreçleri arasında bir bağ vardır. Batı Avrupa’da sanayi çağının ortaya çıkmasının bir diğer sonucu da Batılı güçlerin, dünyanın dört bir yanında müstemlekeler oluşturmaları ve Afrika, Amerika, Okyanusya ve Asya’nın büyük kısmını istila etmeleridir (Gellner, 1992: 84).

Ulusçuluk genelde galip olmaya mahkûmdur ancak E. Gellner’a göre bu her ulusçuluk için geçerli değildir. Ulusçuluğun, diğer modern ideolojilere karşı üstün olma eğilimine inanmakla birlikte, zaaflarının da olduğunu iddia eder. Sherlock Holmes örneği üzerinden bu konuda şunları belirtmektedir:

“Gene de ulusçuluğun anlaşılmasını sağlayacak ipucu, gücüyle olduğu kadar zaafıyla da ilgilidir. Sherlock Holmes’a hayati ipucu sağlayan şey havlamayı ihmal eden köpek olmuştur. Bütün dikkatimizi zaptetmelerine rağmen havlamayı beceren ulusçulukların sayısı beceremeyen potansiyel ulusçulukların yanında çok düşük kalmaktadır” (Gellner, 1992: 86).

Bu çerçevede E. Gellner’a göre yerküre üzerinde birçok potansiyel ulusçuluklar vardır ancak çok az sayıda ulusçuluk gerçekleşebilmiştir. Üst kültürlerin, alt kültürleri homojenleştirme politikalarında devletler, ontolojik olarak da, işlevsel olarak da yardımcıdır ya da direkt birincil ögedir. Birçok kültür herhangi bir direnç göstermeden sanayi uygarlığınca çöp tenekelerine atılmışlardır. Örneğin, kültürel olarak Güney Ruslar Kuzey Ruslardan farklıdır ama Ukraynalılar gibi bir ulusal kimlik için ayaklanmamışlardır. E. Gellner, bu örneklerle ulusçuluğun eski, belirtisiz, uykudaki bir kütlenin uyanması olmadığını, derinliğine içselleştirilmiş ve devletin muhafazasında örgün eğitimin sonucundaki üst kültüre dayanan, toplumsal örgütlenmenin ürünü olduğunu yinelemektedir: *“Özel bir bitkiye ihtiyaç vardır. Bu bitkinin de adı ulusal eğitim ve iletişim sistemidir. Tek etkin bakıcısı ve koruyucusu da devlettir”* (Gellner, 1992: 98). E. J. Hobsbawm da mezkûr konuda bütün devletlerin milletlere, bütün milletlerin de devletlere denk düşmeyeceğini açık bir gerçeklik olarak görür. E. Renan’ın *“Hollanda bir milletken, Hanover ile Büyük Parma Düküğü niçin değildir?”* demekle, analitik bir muhakeme içerisinde olduğunu belirtir (Hobsbawm, 1993: 38).

Bir diğer önemli konu E. Gellner’ın ulusçuluğun oluşumunda toplulukların iradelerine yönelik düşünceleridir. E. Gellner’a göre irade ya da bir diğer adıyla rıza ulusçuluk için önemli bir unsurdur. Küçük veya büyük grupların oluşturulmasında insanların rızalarına dayanmak modern çağın özelliklerindedir. Ancak toplumların rızaları üzerinden ulusçuluğun açıklanmasını yeterli görmemektedir. Çünkü rıza ya da irade diğer birçok şeyin temelinde de vardır, ulusçuluğa özgün bir unsur gibi değerlendirilmemelidir (Gellner, 1992: 103).

3. BENEDICT ANDERSON VE KUTSAL CEMAATLER

B. Anderson'ın *Imagined Communities* (Hayali Cemaatler) adlı kitabı modernist milliyetçilik kuramcılarının birçok çalışmasını gölgede bırakmıştır. Milliyetçiliğin kökenlerine dair savları çeşitli akımlara uygulanırken, kullandığı çözümleme tekniklerinden de diğer disiplinler yararlanmıştı (Özkırmı, 1999: 167).

B. Anderson, milliyetçiliklerin özel bir kültürel yapım türü olduğunu iddia etmektedir. B. Anderson'a göre, milletleri ve milliyetçilikleri anlayabilmek için hangi zamanda ve nasıl olduklarını, zamanla ne gibi değişikliklere uğradıklarını ve bugün için hangi gerekçelerle ya da hangi yaklaşımlarla meşruiyetlerini oluşturduklarını çözümlemek gerekir (Anderson, 2017: 18). Öncelikle, B. Anderson milletlerin ve milliyetçiliklerin bir ideoloji olarak algılandığını belirtmektedir. Bütün insanların onayladıkları millet ve milliyetçilik tanımlamalarına ulaşamamak, ideolojik olarak algılanmasından ötürüdür. Milliyetçiliği liberalizm veya faşizm gibi ideolojiler yerine din ya da akrabalık gibi olgularla birlikte düşünmek gerekir (Özkırmı, 1999: 168).

“Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur –kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir” (Anderson, 2017: 20). Hayal edilmiştir, çünkü en küçük milletlerin üyeleri diğer üyeleri tanımayacak, onlarla karşılaşmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey duymayacaktır ancak yine de zihinlerinde birlikteliklerinin hayali yaşamaya devam edecektir (Anderson, 2017: 20). B. Anderson'a göre Ernest Renan, “Halbuki bir milletin esası, bütün fertlerinin bir çok müşterek şeyleri olması ve hepsinin birçok şeyleri unutmuş bulunmalarındır” (Renan, 1946: 104) derken milletlerin özündeki hayaliliğin niteliğine değinmiş oluyordu (Anderson, 2017: 20). B. Anderson'a göre Ernest Renan'ın millet tanımlamasındaki bu kısım kendisinin ürettiği hayali cemaat kavramına karşılık gelmektedir. Millet sınırlıdır, çünkü en büyük milletin bile sınırları vardır ve ötesinde diğer milletler yaşamaktadır. Hiçbir milletin kendi varlığını insanlığın tümüyle örtüştürmediğini, örneğin belirli çağlarda Hıristiyanların baştan aşağı bir Hıristiyan gezegeni düşleyemeyecekleri gibi, insan ırkının bütün üyelerinin kendi milletlerinden oluşacağını da düşlemezler (Anderson, 2017: 21). Millet egemendir, çünkü milletler ve milliyetçilikler aydınlanma devrinin yansımalarıdır ve meşruiyetlerini Tanrı üzerinden oluşturan krallıkların yıkıldığı bir çağda doğmuşlardır. Bu çağla birlikte milletler, Tanrı'ya bağlılıklarını herhangi bir aracı olmadan yeğlemişlerdir. Bir topluluk olarak hayal edilmişlerdir, çünkü gerçekte sömürü ve eşitliklessness olmasına rağmen, milletlerin derin bir yoldaşlık ve kardeşlik olarak algılanır. İnsanların uğruna yaşamlarından oldukları bağlılık, milletin içindeki bu kardeşlik duygusudur (Özkırmı, 1999: 169).

E. Gellner gibi B. Anderson da milletlerin nasıl ortaya çıktıklarını ve bu noktada milletlerin doğmasındaki etkileri araştırmıştır. Buna göre B. Anderson, önceliğini kültürel gelişmelerin milletlerin oluşumundaki etkilerine yoğunlaştırmıştır, çünkü milliyetçilik bilinçli olarak özümlenen siyasî ideolojilerle değil, kendinden önceki,

içinde doğmuş olduğu geniş kültürel yapılarla ilişkilendirilmelidir. Bunlar da din ve hanedanlık idi. On altıncı yüzyıla kadar din ve hanedanlık sisteminin egemenliği mutlaktı ancak on yedinci yüzyıldan itibaren mezkûr sistemlerin gerilemeleri başlamıştır. B. Anderson'a göre dini toplulukların gerilemesinin ardında iki gelişme vardır. Bunlardan ilki denizaşırı keşiflerin gerçekleştirilmesi bir diğeri ise kutsal dilin, Latincenin önemini yitirmesidir. Denizaşırı keşifler etkileri itibariyle insanların ufuklarının genişlemesini sağlamıştır. İnsanlar kendi dünyaları dışında, öteki dünyaların da olduğunu görmüşlerdir. Bir diğer önemli nokta Latincenin, kısa sürede Avrupalı entelektüellerin kullandığı dil olmaktan çıkmasıdır. Yerel dillerde kitapların üretilmesi, bu gerçeklik bağlamında yaygınlaşmıştır (Özkırımlı, 1999: 170). B. Anderson'ın bu konudaki görüşleri kısaca aşağıdaki gibidir:

“Descartes (1596-1650) ve Pascal (1623-1662) yazışmalarını Latince yapıyorlardı; oysa Voltaire'in (1694-1778) neredeyse bütün mektupları Fransızca'ydı. 1640'tan sonra Latince olarak yayımlanan kitapların azalması ve halk dillerindekilerin sayılarının artmasıyla, yayıncılık giderek uluslararası bir girişim olmaktan çıkıyordu. Kısacası, Latince'nin düşüşü, eski kutsal dillerle bütünleştirilen kutsal cemaatlerin parçalanma, çoğullaşma ve bölgeselleşme sürecini örnekliliyordu” (Anderson, 2017: 33).

Öte yandan B. Anderson'a göre dinin önemini yitirmesinin insanlar üzerindeki etkilerini anlamak önemlidir. Geleneksel dinlerdeki kadercilik, insanlara hayatın rastlantısal olduğunu inandırmıştır, yani belirlenimcilik vardır. Dinlerin ölümden sonraki yaşamın devamlılığına yönelik akideleri de insanların korkularına çözümler içeriyordu. Bu minvalde dinin gerilemesi, insanların akıllarındaki ve ruhlarındaki korkuların azalması ya da yok olması anlamına gelmiyordu. Yani insan psikolojisindeki kuşular, korkular benzerdi, bir değişkenlik yoktu. Ölümlülüğü sürekliliğe dönüştürecek ve belirlenimciliğe karşı bir çözüme gereksinim vardı. B. Anderson'a göre bu amacın gerçekleştirilmesinde milletlerden başka hiçbir şey daha uygun değildir. Çünkü milletler çok eskilere dayanmaktadır ve ucu açık bir geleceğe doğru ilerlemektedir (Özkırımlı, 1999: 170). Yine de yukarıda anlatılanlar çerçevesinde B. Anderson'a göre, ulus olarak tasarlanan cemaatlerin, basit bir şekilde dinsel cemaatlerin ve krallıkların içinden çıkarak onların yerine ikame olduklarını iddia etmek dar görüşlülüktür. Çünkü kutsal cemaatin, dil ve soyların gerilemesinin berisinde, dünyayı kavrama tarzında köklü değişiklikler oldu ve ulusun tasavvurunda bu gerçeklik oldukça etkiliydi (Anderson, 2017: 37). Bu dönüşümün etkililiğine bakmak, bir fikir edinebilmek için kutsal cemaatlerin Ortaçağ kiliselerindeki kabartma ve vitrayları ya da eski İtalyan ya da Flaman ustalarının resimlerini incelemek gerekir (Anderson, 2017: 37). Bu noktada James G. Kellas'ın, B. Anderson'ın din ve milliyetçilik bağlamındaki eleştirisini konuşmak gerekir. G. Kellas, *The Politics of Nationalism and Ethnicity* adlı kitabında B. Anderson'ın dinlerin gerilemesini, milliyetçiliklerin doğmasıyla ilişkilendirmesini eleştirir. Milliyetçiliklerin, bütün durumlarda dinlerin yerine geçmediklerini, bazen birlikte olabildiklerini belirtir

(Kellas, 1991: 52). Ancak B. Anderson da milliyetçiliğin oluşumunu direkt olarak dinin gerilemesiyle ilişkilendirmez. Yalnızca, milliyetçilik kuramının içeriğinde bulunmaktadır, ama milliyetçiliğin kutsal bir cemaat olduğunu da düşünür. Yani bu konuda dinlerin yerine ikame oldukları ya da olmadıkları tartışmasından çok, kuramını açıklamaktadır. Kutsal bir cemaat gibi davrandığına ya da belleklerde bu şekilde imgelendiğine dikkat çekmektedir. G. Kellas da bu paralellikle, ulus devletlerin ulusal kültür oluşturmak için marşlar, bayraklar, törenler vb. kutsallıkla imgelenen şeylerle, mitolojiden, coğrafyadan, antropolojiden büyük ölçüde yararlandığını belirtir (Kellas, 1991: 54). Fransa'daki devrim ve endüstri çağının toplumlar ve bireyler üzerindeki din etkisini örselediği birçok entelektüelin hemfikir olduğu bir kanaattir. Batı'daki entelektüeller de mezkûr devrimlerle birlikte, dini müesseselerin otokrat davranışlarını sorguladılar. Milliyetçilik, bu minvalde insanların inançlarını da etkilediğinden, din gibi görülmüştür (Hayes, 1995: 29). Avrupa'da Katolik Hıristiyanlığın bölünmesi, milli kiliselerin kurulması da bu bağlamda değerlendirilebilir (Hayes, 1995: 99). B. Anderson da dinin etkisinin azalmasının bir boşluk doğurduğunu, milliyetçiliğin de buna göre kutsal bir cemaat gibi toplumlarda belirdiğini belirtir (Erdoğan, 2018: 228). E. J. Hobsbawm da bu konuda milliyetçiliklerin açıkça gerçeklikten uzak şeylere sıkı sıkıya bağlanabildiğini; E. Renan'ın "*Tarihinin yanlış yazılması bir millet olmanın parçasıdır*" demekle, milliyetçiliğin kutsal dogmalarla örtülebildiğini belirtir (Hobsbawm, 1993: 57). Carlton J. Hayes da yakın geçmişten örnekle, Adolf Hitler Almanya'sında (1932-1945) milliyetçiliğin gerçek bir din gibi algılandığını belirtmektedir (Hayes, 1995: 166). Benito Mussolini de bu minvalde 1926'da "*Faşizm sadece bir parti değil bir rejimdir, sadece bir rejim değil bir inançtır, sadece bir inanç da değil bir dindir*" der (Atalay, 2019: 41). *Enciclopedia italiana*'da (İtalyan Ansiklopedisi) Mussolini adıyla yayımlanan (ki Giovanni Gentile yazmıştır) "la dottrina del fascismo" makalesinin ilk bölümüne göre faşizm, hayatın bütünsel olarak kavranmasıdır; o bir siyasi inanç sisteminin ötesindedir, bir "din"dir (Atalay, 2019: 42). Benzer bir diğer örnek ise 1908'de Bolşeviklerin Karl Marx'a peygamberlik atfetmeleridir (Atalay, 2019: 36).

B. Anderson, dini toplulukların ve krallıkların gerilemesinin ardında çok daha önemli bir gelişmenin olduğunu düşünmektedir. O da zaman anlayışındaki devrimdir. Buna göre dünyayı algılama biçimi bu devrimden sonra kökten bir şekilde değişmiştir. Ortaçağ'ın zaman kavramındaki 'eşzamanlılık' geçmiş, bugün ve gelecek tasavvurlarını içermemektedir. Yani eşzamanlılıkta geçmiş, bugün ve gelecek yoktur. Birbirleri arasında nedensellik ya da zamanla alakalı bir ilişki de yoktur (Özkırımlı, 1999: 170). B. Anderson'a göre Ortaçağ'ın bu eşzamanlılığı yerini "homojen ve içi boş zaman" kavramına bırakmıştır. Walter Benjamin'den ödünç aldığı belirttiği bu terim, saat ve takvimle ölçülebilirdir. Bu minvalde geçmişten gelecek geleceğe doğru ilerlemekte olan bir kutsal cemaat düşünebilir.

Milliyetçiliğin belirginleşmesindeki süreci anlamak için yukarıda değinilen mezkûr devrimin etkilerini birçok çerçeveden değerlendirmek B. Anderson'a göre zaruridir.

Bu dönüşümün kutsal bir cemaat olarak milletlerin oluşumundaki önemini anlamak için on sekizinci yüzyıldaki imgeleme biçimlerinden, roman ve gazetenin incelenmesi gerekir. Çünkü mezkûr biçimler, milletlerin kutsal bir cemaat olarak görülmesinde kaynaktırlar (Anderson, 2017: 39). B. Anderson bu görüşlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için dört karakterden oluşan bir roman kurgular: “(A)nın bir karısı (B) ve bir metresi (C) vardır; (C)nin de başka bir aşığı (D). (C)nin kartlarını doğru oynadığı ve (A) ile (D)nin hiç karşılaşmadığı varsayıldığında (A) ve (D)yi birbirine bağlayan nedir?” (Özkırımlı, 1999: 171). Yine kendisi öncelikle karakterlerin aynı toplumun üyeleri olduklarını, birlikte yaşadıklarını, ilk bağlantının bu olduğunu belirtir. İçinde yaşadıkları toplumlar öylesine dayanıklı ve istikrarlı sosyolojik varlıklardır ki, üyeleri birbirlerini tanınmasalar bile sokakta karşılaştıklarında aralarında bir bağ olduğu düşünülebilir. İkincisi, okurların belleğinde (A) ve (D) birbirine bağlıdır. Bu bağlantı yalnızca okurun görebildiği bir bağlantıdır. Okur, Tanrı gibidir. (A)nın (C)ye telefon etmekte olduğunu, (B)nin alışveriş yaptığını, (D)nin bilardo oynadığını görenler Tanrı ve okurlardır (Anderson, 2017: 40). Bu örnekteki eylemlerin her birinin aynı zaman aralığında birbirlerinden haberleri olmayan kişiler tarafından gerçekleştirilmesi, okurların belleğinde yaratılan hayali dünyanın yeniliğini gösterir (Anderson, 2017: 41). Türdeş ve içi dolu olmayan bir zamanda ilerleyen bir sosyolojik organizma fikri, geçmişten geleceğe aşağı ya da yukarı doğru yolculuk yapan millet fikrinin benzeşidir (Anderson, 2017: 41). Bir Amerikalı milyonlarca Amerikalının birçoğu ile karşılaşmayacak, adlarını bilmeyecektir ancak bir avuç içi kadarını belki tanıyabilecektir. Herhangi bir zaman aralığında ne yaptıklarına dair bir fikri de yoktur. Ancak yine de eşzamanlı bir şekilde kendisi gibi diğerlerinin de bir şeyler yaptıklarını düşünmektedir (Anderson, 2017: 41).

B. Anderson, yukarıda değinilen toplumsal bağın kurulmasında gazetelerin önemine de değinmektedir. Gazetenin ön sayfasında birbirinden bağımsız gibi görünen birçok haberin olduğu görülür. Bu haberlerin ortak noktası aynı günde gerçekleşmiş olmalarıdır. B. Anderson, bu örneği bir ‘takvim rastlantısı’ olarak değerlendirmektedir. Gazetenin üst köşesindeki tarihin dünyanın dönmekte olduğunu, zamanın yavaş yavaş aktığını anımsatmaktadır. Milletler de bu örnekte olduğu gibi zamanla birlikte devinirler (Özkırımlı, 1999: 171). İki gün boyunca Mali’deki kıtlık haberleri gazetelerde yer alırken, iki günden sonra Mali’yle alakalı bir uzun bir müddet haberlerin çıkmaması, Mali’nin yok olduğu ya da bütün yurttaşlarının açıklıktan öldüğü anlamına gelmez. Diğer karakterler gibi Mali de devinimine devam etmektedir. Bu örnek üzerinden devinin Mali için de geçerli olduğu gazetenin biçimine dayanmaktadır. Mali’nin bir yerlerde olduğu, öyküdeki bir sonraki karakterini beklerken, diğer yandan da kendini sürdürdüğü gazetenin biçiminden idrak edilir (Anderson, 2017: 48). Gazetelerin kutsal cemaatlerin oluşumundaki bir diğer etkisi de eşzamanlı bir şekilde tüketimlerine dayanmaktadır. Gazeteler devasa miktarlarda satılan kitaplar gibidir. Bir gazetenin günlük olarak binlerce insana ulaştığını, okunduğunu kutsal cemaatin üyeleri bilirler. Bu bir tören ya da ayin gibi görülebilir.

Hegel'in modern insanlar için gazetenin sabah dualarına karşılık geldiğini belirtmesi de bu minvalde okunabilir (Anderson, 2017: 50).

Dinin ve krallıkların eski önemlerini yitirmeleri, zaman algısındaki değişiklikler ve gazeteler, yukarıda değinildiği gibi B. Anderson'a göre kutsal cemaatin oluşumundaki bileşenlerdir. B. Anderson, bu bileşenler dışında bir diğer önemli gelişmenin kapitalizmin yayıncılık sektörüne girmesini görmektedir. Ulusal sınırları aşındıran uluslararası yayınevlerinin kurulması, latince dışında yerel dillerde kitapların çoğalması kapitalizmin devrimci etkileri idi (Anderson, 2017: 62). Bu çerçevede entelektüellerin fikrî perspektiflerinin kozmopolitlikten, milliyetçi düşünümüne, bir devamlılıkla (süreç) geçtiğini belirtmek gerekir (Ertan ve Örs, 2018: 57). B. Anderson'ın milliyetçilik üzerinde bir diğer teorisi ise kavramın modüler olduğuna dairdir. Örneğin, birinci Venezuela Cumhuriyeti'nin anayasasını kaleme alan devrimciler, ABD anayasasının birçok bölümünden öykünmüşlerdir. Bu devrimcilere göre taklitçilik değildir (Anderson, 2017: 2012).

4. ERNEST GELLNER VE BENEDICT ANDERSON'UN MİLLİYETÇİLİK KURAMLARINI KARŞILAŞTIRMA

E. Gellner ve B. Anderson'ın milletlerin ve milliyetçiliklerin oluşumundaki görüşlerine genel olarak yukarıda değinilmiştir. Bu minvalde öncelikle, kuramcıların milletleri ve milliyetçilikleri farklı bir şekilde temellendirdikleri görülebilir. E. Gellner, bu kapsamda tarım toplumundan sanayi toplumuna geçmenin milletlerin ve milliyetçiliklerin oluşumundaki etkilerini açıklamıştır. E. Gellner'ın teorisindeki milletler ve milliyetçilikler endüstrileşme bağlamında okunmalıdır. Bu noktada E. Gellner'a göre milliyetçilik, endüstri toplumunun doğal seleksiyonu ya da tabii bir uzantısı olarak görülebilir. B. Anderson ise, milletlerin ve milliyetçiliğin oluşumunun ardında dinin ve krallıkların gerilemesini ve kültürel araçları (gazeteler, kitaplar vb.) görmektedir. B. Anderson gibi E. Gellner da din olgusunun sanayi çağına geçmekle eski etkililiğinde olmadığını belirtir. Bu merhalede E. Gellner, dindeki gerilemeyi sanayileşmenin sonuçlarından ya da sosyolojik edimlerden görürken, B. Anderson, dini cemaatlerin kullandıkları kutsal dilin (latince), küçük grupların kullandıkları yerel dillerle ikame olmasına göre değerlendirir. Kapitalist yayın dilleri B. Anderson'a göre ulusal bilinci temellendirir. Örneğin kapitalist yayın dillerinin yaygınlaşması, Latincenin altında ama konuşulan halk dillerinin üzerinde bir mertebede, birleşik bir mübadele ve iletişim alanı oluşturdu. Konuşurken birbirlerini anlamakta güçlük çeken Fransızcalar, İngilizceler, İspanyolcalar arasından bir tanesini bilenler, baskı ve kâğıt aracılığıyla artık anlaşabiliyorlardı (Anderson, 2017: 60). Bu minvalde dinlerin kendilerine özgü "kutsal dil" dönemlerinden, yerel dillerin konuşulduğu dönemlere geçmek, milliyetçilik çağına geçmek demektir. Örneğin E. Gellner, ruhbanların kullandıkları dil (latince) ile halk dillerinin ikame olmasını sanayileşme çerçevesinde milliyetçilik kuramında belirtir (Erdoğan, 2018: 242). Buna göre denilebilir ki; küçük grupların, halk dillerinin karanlıktan çıkmasının (canlanmasının), kutsal dil dışındaki

(bilinçli kategorileştirme) dillerin gelişmesinin milliyetçilik bağlamında, B. Anderson ve E. Gellner göre etkileri oldukça büyüktür.

E. Gellner, milliyetçilik teorisini yukarıda da değinildiği gibi sanayileşme dönemi üzerinden açıklamaktadır. Bu minvalde kategorileştirdiği toplumlardan, (tarım öncesi, tarım ve sanayi dönemi) sanayi toplumuna geçmekle milletlerin ve milliyetçiliklerin çağının açıldığını belirtmektedir. Endüstri toplumunun, makineleşme, işbölümleri, kültür, okuryazarlık, devlet vb. terminolojilerle geliştiğini, bu çerçevede ulusların çıktığını düşünmektedir. Yani, E. Gellner, modernleşmenin, endüstrileşmenin bir paralellikle ulusçuluğu doğurduğunu, ulusların bu şekilde ulusçuluğun bir ürünü olduğunu iddia etmektedir. Modern toplumlardaki kültürün devletlerin güdümünde belirlendiğini, sanayileşmenin direkt olarak kültürleri dönüştürdüğünü, türdeşliklerin genişlediğini düşünmektedir. B. Anderson'ın da E. Gellner gibi milliyetçilik kuramında kültürel olguları konu edinmektedir. Ona göre kültürel olgular, aidiyet bağının kurulmasında, yani milletlerin ve milliyetçiliklerin oluşumunda imgeleyen şeylerdir. Milliyetçilik, bu noktada kültürel bir imgeleme gibi değerlendirilebilir. Bu bağlamda B. Anderson, kutsal cemaatleri, yani milletleri ve milliyetçilikleri bir tasavvur gibi anlatmaktadır. Örnekleri de kitaplar ve gazetelerdir ki bu örnekler yukarıda da ayrıntılı bir şekilde değinildiği gibi milliyetçilik bağlamının merkezindedir. Bu merhalede denilebilir ki B. Anderson'ın tasavvur kültür ve E. Gellner'in ortak kültür tanımları milliyetçilik kuramlarının içeriğini doldurmaktadır. E. Gellner'in sanayi çağındaki ortak kültürü, bir anlamda üst kültürdür. Üst kültür de, devletin kontrolünde olmalıdır. Sanayi çağında üst kültürlerin kiliselere değil devletlere gereksinimleri vardır (Gellner, 1992: 131). Çünkü üst kültür, sanayi çağında ulusçuluk için hava, ekme, su gibidir. Yerel toplulukların, alt kültürlerin üst kültüre eklenmesi beklenir, çünkü yerküredeki bütün uluslar (alt kültürler, yerel topluluklar) için ulusçuluk geçerli değildir. İnançtan kültüre geçiş noktası, kültürün etnik gerçeklikle ve devletle olan içkinliğidir (Gellner, 1992: 130). Toplumlar, artık tapınmak için dini sembolleri kullanmamaktadır, üst kültürün danslarını, şarkılarını kullanmaktadır (Gellner, 1992: 109). E. Gellner'a göre üst kültüre geçmek yani tarım toplumundan endüstriyel topluma geçmek doğal bir kırılmalıdır. Üst kültür de standart kurallar, örgün eğitim, yazılı dil vb. gelişmeleri içermektedir. Bu üst kültürle toplumun üyelerine yurttaşlık bilinci aşılır, endüstri çağının gereklilikleri öğrenilir (Sever, 2016: 45). Üst kültürün tekâmül etmesindeki bütün bu gelişmeler, sosyolojik açıdan bir mühendislik gibi okunabilir. Geleneğin icat edilmesi, bu minvalde E. Gellner'in üst kültürü ile bağlantılı. 1870-1914 aralığında yukarıdaki anlatılanlar çerçevesinde milliyetçilik, kültür normlarını belirlemiştir (Ertan ve Örs, 2018: 46). E. Gellner'dan farklı olarak T. Nairn, milliyetçiliğin sanayileşme, kentleşme gibi süreçlerin doğal bir seleksiyonu olmadığını düşünmektedir. Kapitalist ekonominin on sekizinci yüzyıldan beridir dengesiz bir şekilde geliştiğini belirten T. Nairn, geri kalmış ülkelerin bu duruma karşı duydukları tepkileri milliyetçilikle özdeşleştirmektedir (Özkırımlı, 1999: 121). E. Gellner endüstrileşme çağının milletler

ve milliyetçilikler ile ilişkisini açıklarken, T. Nairn kapitalizmin dengesiz gelişimine dikkat çeker. Ancak E. Gellner da, T. Nairn de materyalist determinizme bağlı bir şekilde milletlerin ve milliyetçiliklerin modern gelişmelerin özgün karakterleri olduğunu savunur (Şimşek, 2009: 87).

Milletlerin ve milliyetçiliklerin tebarüz etmesinde modernleşme, E. Gellner ve B. Anderson için ortak başlangıçtır. Yukarıda da değinildiği gibi E. Gellner, sanayileşme ve modernleşme bağlamını, geleneksel tarım çağındaki insan tipolojisinin çok ötesinde görmektedir. Buna göre eski, geleneksel tarım toplumundaki belirlenimcilik, sanayi toplumuna geçmekle geçerliliğini yitirmiştir. Sanayi toplumlarında, tarım toplumlarında olduğu gibi dogmatik tabakalanma yoktur, geçişkenlikler vardır (Gellner, 1992: 132). E. Gellner bu bağlamda üst kültürün toplumu homojenleştirmesini, geçişkenlikle ilişkilendirir. Yani endüstri toplumu, önceki toplumlara göre daha türdeştir, türdeşlik endüstri toplumu için bir gerekliliktir ve doğaldır. Çünkü tüm çalışanların birbirinin yerine geçebilmesi üst kültürün insanları homojenleştirmesi ölçüsünde gerçekleşebilir. Herhangi bir çalışanın eksikliği durumunda, sistemin devamlılığı bu geçişkenlikle olanaklıdır (Sever, 2016: 45). E. Gellner gibi milliyetçiliği modernleşme bağlamında değerlendiren B. Anderson'ın karşı çıktığı nokta ise, milliyetçiliğin ideolojilerle birlikte anılmasıdır. Komünizm, liberalizm vb. ideolojilerle milliyetçilik okumaları yapmak, kavramın idrakini güçlendirmektedir. B. Anderson'a göre din ve akrabalık gibi olgularla milliyetçiliği düşünmek daha anlaşılırdır (Erdoğan, 2018: 231). Milliyetçilik, bu minvalde modernleşme ile birlikte laik devletlerin kutsanmasının, dini bir mabud gibi kanıksanmasının biçimsel şeklidir (Hayes, 1995: 31). E. J. Hobsbawm da bu görüşlerle paralel bir şekilde dönüşümün büyüklüğünü bir örnekle açıklar:

“Kutsallığın artık kuşatıcı bir özelliği yoktu. Fransa Kralı X. Charles 1825'te Rheims'te eski taç giyme ve (gönülsüz biçimde) sihirle sağaltma törenini yeniden canlandırdığında, kralın bir dokunuşunun sıracı hastalığını iyileştireceğine inanarak gelenlerin sayısı yalnızca 120'ydı. Oysa 1774'te yapılan ondan önceki son törene bu umutla 2.400 kişi gelmişti” (Hobsbawm, 1993: 35).

Bir diğer önemle belirtilmesi gerek nokta B. Anderson'ın, E. Gellner'in milliyetçilik kuramını direkt olarak eleştirmesidir. Kendisinin hayali bir cemaat olarak gördüğü milletlerin ve milliyetçiliklerin, E. Gellner tarafından da yakın bir şekilde tanımlanmasına rağmen farklılıkları olduğu açıktır. E. Gellner'a göre milliyetçilik, ulusların kendi öz-bilinçlerine uyanma süreci değildir, ulusların var olmadığı yerde onları icat eder. B. Anderson, milletlerin ve milliyetçiliğin oluşumuna dair E. Gellner'in bu görüşünü önemser. Ancak, E. Gellner'in milliyetçiliğin çokyüzlü olduğuna dair iddialarını ispatlama gayesinde olduğunu da belirtir (Anderson, 2017: 21). Buna göre kendisinin kutsal bir cemaat olarak gördüğü “icat”ı, “hayal” ve “yaratım”la birlikte değil, “uydurma” ve “sahtekârlık”la birlikte düşündüğünü iddia eder (Anderson, 2017: 21). Hâlbuki E. Gellner kuramında “uydurma” ya da “sahtekârlık” gibi kelimelerle milliyetçiliği itham etmekten çok, uluslar ve ulusçuluk

bağlamını okurlarına açıklama gayretindedir. Kategorileştirdiği dönemler (avcı-toplayıcı, tarım, sanayi) milliyetçilik teorisinin açıklanmasında E. Gellner'e yardımcıdır. Milliyetçiliği sanayi çağının bir sonucu yahut yan ürünü olarak görmek, milliyetçiliğe uydurma ya da sahtekârlık demek değildir. Ki E. Gellner'a göre uluslar ne ezeldir ne de ebedidir, bir zorunluluktur. Modern çağın gereksinimi milliyetçiliktir, milliyetçilik modernleşmenin üstündeki yaratıcı değildir ancak birbirine çok sıkı bir şekilde bağlıdır (Sever, 2016: 45). Bu minvalde E. Gellner'ın milliyetçilik kuramı için anakronik bir teoridir ya da uydurmadır denilmemelidir. Çünkü kuramın içeriğinde ulusçuluğun, ulusları doğurduğu paradigmatik bir şekilde açıklanmıştır. Örneğin, E. Gellner, ortak kültür-üst kültür kavramlarını, kültürel dönüşümleri, toplumsal sistematik ile ilişkilendirirken, B. Anderson kültürel yapıların açıklanmasında eksik kalır (Özkırımlı, 1999: 177). John Breuilly de, B. Anderson gibi E. Gellner'ın uluslar ve ulusçuluk kuramındaki görüşlerini eleştirir. Uluslar ve ulusçuluk için doğal olmadıklarına dair savlarının, sanayi çağına geçmekle geçerli olmadığını düşünür. J. Breuilly, sanayi çağı ile birlikte ulusların ve ulusçuluğun doğal, tabii bir şey gibi algılandığını şu şekilde belirtir:

“Gellner, ulusların ve ulusçuluğun doğal olmadığını, çünkü bunların insanlık durumunun kalıcı özellikleri olmadığını, sanayileşme ile ortaya çıktıklarını ısrarla belirtiyor. Keyfi, yani rastlantısal ya da önü alınabilecek olgular da değildirler; sanayileşme ile yakın hatta zorunlu bir bağlantıları vardır. Gerçekten de, işte bu, ulusları ve ulusçuluğu sanayi toplumu üyelerinin gözünde doğal kılıyor ve ulusçuluğa gücünü bu ‘doğallık’ veriyor” (Breuilly, 1982: 29 aktaran Merin Sever).

J. Breuilly, E. Gellner'in bütün milliyetçilikleri endüstrileşme bağlamında okunmasını eleştirmektedir. Ülkelerin kendilerine özgü geçmişlerine, coğrafyalarına, antropolojilerine vb. özelliklerine değinmeden, umumî milliyetçilik yargılarına ulaşmak, kuramsal açıdan eleştirilebilir. E. J. Hobsbawm'ın da *Milletler ve Milliyetçilik* kitabında dediği gibi kavramların toplumsal, tarihsel ve yerel kökleri vardır (Hobsbawm, 1993: 24). Yerküre üzerinde E. Gellner'ın milliyetçilik kuramının merkezindeki görüşleri gibi tek tip bir sanayi toplumu ya da tarım toplumu yoktur. E. J. Hobsbawm bu çerçevede, E. Gellner'ın milliyetçilik kuramındaki birincil eksikliğin herhangi bir toplumdaki bireylerin gereksinimlerini, çıkarlarını vb. beklentilerini önemsememek, üstten modernleşme perspektifini benimsemek olarak görmektedir (Hobsbawm, 1993: 29). Bir diğer eleştiri de endüstrileşme gerçekleşmeden de üst kültür ya da ortak kültür, kitle iletişim araçları gibi tekniklerle yaygınlaştırılabilir (Malesevic ve Haugaard, 2007: 184). Bir diğer önemli nokta E. Gellner'ın milliyetçilik kuramının özünü oluşturan sanayileşme Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde de farklı zaman aralıklarında yaşanmıştır. Bu minvalde E. Gellner'ın kuramına bağlı bir şekilde, Avrupa'daki milliyetçiliklerin karmaşıklığı da çıkmaktadır (Pagano, 2003: 625). B. Anderson da E. Gellner'ın endüstrileşme ve modernleşme bağlamını, milletler ve milliyetçilikler için sahtekârlık ya da uydurma gibi görmektedir. İki teorisyenin

ayrıldıkları bir diğer nokta ise B. Anderson'ın milliyetçiliğin ilk olarak Latin Amerika'daki müstemlekelerde çıktığını belirtmesidir. B. Anderson, diğer birçok düşünürün aksine, bu iddiada bulunmaktadır. Latin Amerika'daki milliyetçiliklerin sömürgecilere karşı giriştikleri savaşlar, B. Anderson'a göre ilk milliyetçilik örneğidir. Bölgedeki milliyetçiliğin dil merkezli olmadığını, öncülüğünü entelektüellerin üstlenmediğini belirten B. Anderson; Avrupa'nın büyük bir kısmından çok daha önce ulus olma tasarımları geliştiren “*criollo*” topluluklarını bölgedeki milliyetçiliğin lokomotif gibi görmektedir (Anderson, 2017: 66).

SONUÇ

Milliyetçilik, yirminci yüzyıla birlikte akademik araştırmaların odak noktalarından bir tanesidir. Modernleşme bağlamında yaklaşık iki yüzyıldır birçok disiplinin merkezinde milliyetçilik vardır. Ancak kavramın akademik literatürdeki gelişiminin çok da eski olmadığı iddia edilebilir bir gerçekliktir. Milliyetçilik olgusunun kökenleri on sekizinci yüzyıl sonlarına, J.G. Herder, J.G. Fichte ya da daha eskilere I. Kant ve J.J. Rousseau'ya kadar götürülebilir. Fakat 1920'lerle birlikte akademik araştırmaların içerisine girmiştir. Bu aşamadan sonra milliyetçilikler birçok entelektüelin kendi sübjektif değerlendirmeleri çerçevesinde dönemler ya da türler üzerinden analitik bir şekilde okunmuştur. 1960'lardan sonra ise kuramsal perspektifler milliyetçiliğin araştırılmasında birincil önemdedir. Bunlar primordialist (ilkçi), etno-sembolist ve modernist milliyetçilik kuramları şeklinde gruplandırılmaktadır. E. Gellner ve B. Anderson kuramlarını dünyadaki gelişmelerle paralel bir şekilde, modernleşme bağlamına göre açıklamışlardır. Milletler ve milliyetçilikler onlara göre modern çağın imgeleridir. E. Gellner, sanayi çağına geçmekle uluslar ve ulusçuluk çağına da geçildiğini belirtir. Bununla birlikte kuramında gruplandığı avcılık-toplayıcılık, tarım ve sanayi toplumlarını karşılaştırır. Endüstri toplumunda işbölümlerinin çoğaldığını, meslekî geçişkenliklerin olabileceğini, tarım toplumlarının durağanlığının (belirlenimcilik) artık geçerli olmadığını belirtir. Bu minvalde ortak kültür ya da üst kültür diye adlandırdığı homojenleştirme, sanayi toplumunun devamlılığı için oldukça önemlidir. Bu da ancak örgün eğitimin uygulanmasıyla gerçekleştirilebilir. Devlet, bu noktada doğal bir seleksiyon gibi görülür. E. Gellner, uluslar ve ulusçuluk teorisini bu bağlama dayandırmaktadır. Yani siyasî birim (devlet) ve ulusal birim (uluslar) çakışmasını ulusçuluk olarak görür. Bütün bu gelişmeleri okurlarına, ulusların ulusçulukların içerisinden çıktığını iddia etmek için aktarır. B. Anderson da kültürel imgelemelerin, kutsal cemaatlerin çekirdeğini oluşturduğunu iddia etmektedir. Küçük grupların dillerinin canlanması (yerel diller), deniz aşırı keşiflerin gerçekleşmesi, dinin gerilemesi vb. gelişmeler; B. Anderson'ın kuramına göre milliyetçilikle bağlantılıdır. Kapitalist yayıncılığın gelişmesini de bu bağlantılara ek olarak gazeteleri ve kitapları örneklendirerek açıklar. Din olgusunun, milliyetçiliklerle ikame olduğunu iddia eder. Milletlerin kutsallığını, modernleşme bağlamında din gibi algılanmasına yormaktadır. E. Gellner ve B. Anderson, milletler ve milliyetçilikler kuramlarını yukarıda da

değınildiği gibi modernleşme perspektifinde değeriendirilmişlerdir. Milletlerin ve milliyetçiliklerin gelişmesini, dünyadaki gelişmelerle paralel bir şekilde kuramlaştırmışlardır. Fakat görüşlerinde benzerlikler olduğu kadar, farklılıklarında olduğu yukarıda da belirtildiği gibi açıktır.

Kaynakça

- Akıncı, A. (2014). Milliyetçilik Kuramları. *C. Ü. İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 1, 131-150.
- Aksakal, H. (2011). Ernest Gellner'in Ulusçuluk Kuramı Üzerine Bazı Dikkatler. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 81-96.
- Altunoğlu, M. (2010). Millet İnşa: Özcü Modernist ve Etna Sembolcü Yaklaşımlar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*, 26.
- Anderson. B.(2017). *Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (Savaşır. İ. Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Atalay.O. (2019). *Türk'e Tapmak Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atılğan, G. ve Aytekin, E. A. (Ed.). (2015). *Siyaset Bilimi, Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*. 5 Basım. İstanbul: Yordam Kitap.
- Aydın, R. (2018). Ulus Uluslaşma ve Devlet; Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*.16, 1.
- Erdoğan, A. (2018). Yeni Bir Din: Milliyetçilik. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 227-253.
- Ertan.F.T, Örs.O. (2018). Milliyetçiliğin Müphemliđi: Milliyetçilik Nedir?. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*,62, 39-84.
- Gellner. E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*. (Ersanlı. B, Günay. B, Özdođan. G, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gellner. E. (2013). *Milliyetçiliğe Bakmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hayes. J.H.T. (1995). *Milliyetçilik Bir Din*. (Çiftkaya.M, Çev.). İstanbul: İz Yayınları.
- Heywood, A. (2016). *Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*. Ankara: BB101 Yayınları.
- Hobsbawn. E.J. (1993). *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik Programı: Mit Gerçeklik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hobsbawn. E.J. (2008). *Sanayi ve İmparatorluk*. (Ersoy. A, Çev.). Ankara: Dost Yayınevi.
- Karakaş, M. (2006). Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği, *Doğu Batı*, 38, 57-76.
- Hobsbawn. E.J. (2014). *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*. (Alođan. Y, Çev.). İstanbul: Everest Yayınları.
- Karakaş, M. (2006). Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği, *Doğu Batı*, 38, 57-76.
- Kelas. G.J. (1991). *The Politics of Nationalism and Ethnicity*. Londra: Macmillan.
- Malesevic, S., Haugoard, M. (2007). *Ernest Gellner and Contemporary Social Thought*. Cambridge University Press, 168-186.
- Özkırmılı, U. (1999). *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Popona, U. (2003). Nationalism, Development and Integration the Political Economy of Ernest Gellner. *Cambridge Journal of Economics*. 623-646.
- Renan. E. (1946). *Nutuklar ve Konferanslar*. Ankara: Sakarya Basımevi.

- Sever, M. (2016). Milliyetçilik Çalışmalarının Elifbası: Ernest Gellner'ın Milliyetçilik Kuramı. *Mesele Dergisi*.44-48.
- Smith, A.D. (1994). *Milli Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şimşek.U. (2019). Milliyetçilikler ve Milletin Oluşumu Üzerine Bir İnceleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 13, 81-96.
- Uzun, T. (2003). Ulus, Milliyetçilik ve Kimlik Üzerine Bir Değerlendirme, *Doğu Batı*, 23, 131-154.
- Weber, M. (2019). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu*. (Köktürk. M, Çev.). Ankara: Bilgesu Yayınları.